

Peter Frankl

DAR PRE PÁNA GENERÁLNEHO

Dar pre pána generálneho

Peter Frankl

Obsah

Predslov

Tvor s kuframi

Moja pravda

O správnom postoji

Sladká je pomsta

Cudzí medzi cudzími

Dar pre pána generálneho

Predslov

Príslovie Hlavou múr nepreraziš je známe a často sa i uplatňuje. Ľudia si takto pred sebou ospravedlňujú svoje postoje a činy, zbabelosť a prispôsobivosť. Mnohí však barličky nepotrebujú. Jednoducho sa podriaďujú okolnostiam, využívajú, alebo niekedy zneužívajú možnosti. Správne je to, čo chce vrchnosť, aké je aktuálne oficiálne stanovisko.

Aké je pre niekoho príťažlivé za nič nezodpovedať, odvolávať sa na tých hore, na rozkazy. Aké je pre iného lákavé mať moc, vládnuť, rozkazovať.

Čítal som, že na základe charakteru človeka, teda jeho vlastností, možno predvídať ako sa bude správať. Moja skúsenosť: podstatná je momentálna situácia, vládnuca ideológia. Tomu sa ľudia prispôbujú, podľa toho konajú. Nechcú mať problémy. Netvrdím, že všetci, lebo existujú buriči, statoční, ba aj hrdinovia. Možno, že mávnete rukou: Výnimky, ktoré potvrdzujú pravidlo. Naozaj? Nejde o ďalšie príslovie, ktoré tu slúži ako výhovorka?

Ja som vládca, ja smiem všetko, ja mám vždy pravdu. Že vládcovia sa striedajú a s nimi aj pravdy? Nevadí, som predsa v dave, a teda za nič nie som zodpovedný. Len som plával po prúde. Dav má aj nevýhody. Napríklad v tom, že ťa ľahko pohltí a ty nevynikneš. Ale prežiješ.

Na základe toho, ako sa nám daný človek javí, dostane od nás nálepku. Ten je dobrý, tamten menej a onen je zlý. Sú altruisti a egoisti. V takomto členení by sa dalo pokračovať. Lenže, čo znamená dobrý alebo zlý človek? V rozličných časoch sú odlišné kritériá a okrem toho takéto hodnotenie je veľmi subjektívne. Samozrejme, že sú ľudia, ktorých môžeme s pokojným svedomím označiť za zlých, za zločincov. Napríklad páchatel'ov vražd nevinných ľudí.

Charakteristika zásadový človek sa zväčša vníma pozitívne. Ale slovník nám hovorí, že zásadový znamená aj nekompromisný, neústupčivý. Čo ak daný jedinec zastáva postoje, ktoré vychádzajú z fašistickej ideológie? Nebolo by v tomto prípade lepšie, keby nemal nijaké zásady? Teda žil bez toho, žeby si stanovil a uplatňoval pevné pravidlá. Sú ľudia, ktorí svoje zásady operatívne upravujú napríklad podľa toho, čo im momentálne najviac dopomôže ku kariére či peniazom. Porušovanie zásad? Smiešna kombinácia slov. Ideológia je dobrá nielen k tomu, že s jej pomocou sa schováme za chrbát vodcov, ale že si aj ospravedlníme svoje konanie, kým iné odsúdime a zatratíme.

Táto kniha je i o ľuďoch, ktorí by sa urazili, keby ste ich označili za vypočítavcov. Postupujú predsa podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia, v súlade so svojím presvedčením. Háčik je len v tom, že to presvedčenie je totožné s momentálnou objednávkou. Od včerajška sa teda zmenilo a zajtra bude možno iné.

Umenie demagógov nespočíva v šírení strachu, vo vynucovaní si poslušnosti, ale v tom, že vás dokážu presvedčiť, že ich názor je v skutočnosti váš názor a že je to názor jediný správny. Nie je iná cesta. Od slov je potrebné prejsť k činom. Ak ste čestný muž či žena, budete tento názor aj rozširovať, presadzovať, bojovať zaň. Ohňom a mečom odstraňovať tých, čo majú iné postoje: sú to nepriatelia. Vy alebo oni.

Staré a zneužitie ideológie končia v koši, strácajú sa tak ako dni, ktoré sú za nami. Nič to, kúzelníci vyčaria iné. Ustavične sa objavujú nové skupiny, strany, hnutia a vodcovia. Aj keď často len s premaľovanými štítmami, za ktorými sa skrývajú už známe heslá.

Táto kniha je fikciou. Akákoľvek podobnosť alebo zhoda so skutočnými ľuďmi je náhodná a neúmyselná. Text neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou. Za čechizmy sa autor ospravedlňuje.

Tvor s kufami

Policajt

Pochádzam zo starobylého mesta. Pre niekoho možno ide už o región, ktorý sa nachádza niekde na východe, mimo najrozvinutejšieho európskeho priestoru a civilizácie, ale to vôbec nie je pravda. Počas svojej dlhej histórie moje rodisko patrilo do rozličných ríš, v čele ktorých stáli králi, cisári alebo prezidenti. Miesili sa tu početné etniká: okrem nás Nemcov, aj Poliaci, Ukrajinci, Arméni, Tatári a ďalší, bohužiaľ, aj veľmi početní židia.

Ide o tradičné nemecké mesto. Je síce pravda, že my sme neboli jeho prvými obyvateľmi, ale až naši kolonisti ho pozdvihli na takú úroveň, že v umení, kultúre a hospodárstve, svojimi slávnymi rodákmi či skvelými stavbami sa mohlo merať s európskymi metropolami. Stali sme sa výbežkom civilizácie, ktorý šíril nemeckého ducha na území dočasne obsadenom predovšetkým menejcennými národmi.

To na úvod. Ale pravdupovediac, môj názor na rodisko nie je jednoznačný. Mal som vlastne dva a postupne vysvetlím, ako je to možné. Ten prvý bol chybný. Šlo o pohľad dieťaťa a ja som v rannom veku svet okolo seba nevidel v správnom svetle. Tým nechcem povedať, že postoj malého chlapca nemôžu byť v poriadku. Tie moje však boli veľmi ovplyvnené rodičmi a výchovou. Zvádzali ma na nepravú cestu.

Ako chlapec som bol svoje rodisko veľmi hrdý. Ktoré mesto široko-d'aleko sa môže pýšiť takou históriou, pamiatkami a osobnosťami? Bola to pravda, ale ako sa hovorí, medzi slepými je aj jednooký kráľom. Nevedel som vtedy ešte rozlišovať dobré od zlého, teda nemecké od cudzieho, škodlivého vplyvu. Mnohé z toho, na čo som bol ako dieťa pyšný, bolo v skutočnosti zlé a zhnité, vyžadovalo si nemilosrdnú amputáciu, inak zahynie aj to ušľachtilé a dobré.

Môj život dieťaťa prebiehal pokojne a monotónne, dnes by som povedal, že malomeštiacky. Otec zvykol spokojne konštatovať, že od čias, keď sme boli súčasťou rakúsko-uhorskej monarchie sa v našom meste veľa nezmenilo. Nebola to pravda. Veď prebehla Veľká vojna a po nej nás pričlenili k Poľsku. To som ešte nežil, narodil som až o nejaký rok neskôr.

Otec zdôrazňoval, že on je Rakúšan. Narodil sa vo Viedni, tam aj chodil do škôl a po nich nastúpil ako stredoškolský profesor gymnázia do nášho mesta. Bol som jedináčik a ako dieťa som vyrastal predovšetkým pod dozorom vychovávateľky, ktorá pochádzala, povedané neskorším jazykom, zo starej ríše. Veľa času som trávil na ulici. Ako malého ma na ňu nechceli naši púšťať, ale neskôr sa umúdrili, pochopili, že potrebujem kamarátov. Boli medzi

nimi predovšetkým nemecké deti, nechýbali však ani tie z iných národností. Vďaka tomu hovorím celkom slušne aj po poľsky a po ukrajinsky, ba pochytil som i nejaké slová a vety z jidiš. Vtedy som ešte nevedel, že sú to škodlivé, podradné jazyky. Nesmieš sa nimi nechať ovplyvniť, lebo hrozí, že začneš uvažovať ako ich rodení hovorcovia. Samozrejme, že znalosť takej poľštiny môže byť užitočná. Potajme zistíš zámery nepriateľa, pripravíš sa na jeho úklady.

Keď to zhrniem, nepokladal som vtedy za divné, že v našom starobyľom nemeckom meste sa rozťahujú podľudia, že bežne používam aj iné jazyky ako nemčinu, že v škole máme na stene obraz cudzieho prezidenta a oslavujú sa sviatky, ktoré vôbec nie sú nemecké.

Chodil som do sekundy nemeckého gymnázia, keď sme sa odsťahovali do Východnej marky, ktorej sa vtedy ešte hovorilo Rakúsko. Vo Viedni totiž zomrel môj dedo a otec po ňom zdedil dom. Bol to pre mňa skok. Čo ako som bol na svoje rodisko pyšný, šlo predsa len v porovnaní s Viedňou o podstatne menšie mesto. Viedenský spoločníci sa spočiatku smiali mojej nemčine, ale ja som sa rýchlo prispôbil, získal som správny prízvuk a naučil sa rovnaké slovné obraty ako oni.

Najdôležitejšie však bolo politické školenie, ktoré mi dali. Pchá, Rakúsko, vysvetlili mi. My sme Nemecko a naším najvyšším predstaviteľom je Adolf Hitler. Nemecký národ sa musí zjednotiť do jednej ríše. Sme predurčení vládnuť v Európe, ba na celom svete a ostatné národy, ktoré sú v porovnaní s nami menejcenné, nás musia poslúchať.

Ešte som sa nespamätal z presťahovania a už som tak zažíval ďalší šok. Dovtedy ma ovplyvňovali predovšetkým otcove názory. Pre neho bola rakúsko-uhorská monarchia takmer ideálny štát, pravda, keby nie tých ustavične nespokojných Maďarov. Cisár bol u neho takmer boh a rozvrstvenie spoločnosti trvalé. Na tom sa nemalo nič meniť. Po Veľkej vojne sa však z Rakúska stal malý štátik, význam Viedne podstatne klesol.

Otec žil včerajškom. Po tom, ako sme sa presťahovali a on znovu spoznával život vo Viedni, začal nadávať. V Rakúsku je všetko horšie ako za cisára. Hromžil na nevďačných Maďarov a zradných Čechov. Anarchia, bedákal, čochvíľa nám bude vládnuť ulica. Vidím ho ako dnes, s tým jeho veľkým bruchom, nohavice opásané remeňom a pre istotu ešte upevnené trakmi. Chodí po izbe, máva novinami, večne len plače a zalamuje rukami. Najradšej by bol, keby sa znovu zobudil v cisárskej Viedni za kaisera Františka Jozefa I. Jeho slová som už vtedy vypúšťal von druhým uchom. Vlastne som ich nevnímal, ľutoval som ho, že je taký starý.

My mladí sme boli úplne iní. Obdivovali sme führera, hltali jeho vystúpenia, túžili sme po tom stať sa členmi Hitlerjugend. Ale rakúski predstavitelia boli ako otec: staromódni, provinční, nič nepochopili, nešli s dobou. S tým ako som sa osamostatňoval a čoraz viac sa riadil vlastnými názormi, sa vzťah medzi otcom a mnou zhoršoval. Pritom ja som ho o ničom nepresviedčal, pokladal som to za beznádejné. Starec však ustavične zosmiešňoval moje postoje. Plebs, ulica, chrapúni, vykrikoval. Tvrdil, že keby stretol Hitlera, ten by mu musel salutovať ako prvý. Veď na vojne bol iba desiatnikom, kým on, teda otec, dôstojníkom.

Musel som preč. Vymohol som si, že strednú školu nebudem ďalej študovať vo Viedni, ale v Mníchove. Aký nebotyčný rozdiel! Hlavné mesto hnutia, sídlo NSDAP. Početné svedecké miesta o boji nášho führera. Tu začal svoju skvelú politickú dráhu, tu vyzval k pochodu na Berlín. Všade zástavy s hákovým krížom, mesto v pohybe, veľké ľudové zhromaždenia, nezabudnuteľné slávnosti pri pamätníkoch hrdinov. V úctivej vzdialenosti a so zatajeným dychom sme pozorovali okná bytu na Námestí princa regenta. Keď sa za nimi rozsvietilo, vzrušene sme sa dohadovali, či je náš vodca doma a ak áno, čomu sa práve venuje. Raz som dokonca videl ako Hitler nastupuje do svojho vozidla.

Otec chcel, aby som po strednej škole šiel na vysokú. V čase, keď prebiehali dejinné udalosti! I to dokazuje, aký bol spiatočnícky, staromódny. Našťastie som bol už vo veku, v ktorom som sa sám mohol rozhodovať o svojej budúcnosti. V Hitlerjugend som mal skvelé výsledky. Patrilo som k leteckej skupine, v ktorej sme sa venovali lietaniu na vetroňoch. Chcel som sa stať letcom. K môjmu sklamaniu ma však zaradili do výcviku na príslušníka poriadkovej polície. Môj predstavený mi vysvetlil, že vzhľadom na znalosť východných jazykov ma vlast' načas bude zrejme potrebovať na inom mieste. Ale v každom prípade ma čaká skvelá budúcnosť, tak ako všetkých mladých, ktorí sa osvedčia a budú verne slúžiť Nemecku.

Mama bola na mňa pyšná. Keď som bol vo Viedni, tak v nedeľu sa vyobliekala a spoločne sme si vyšli na promenádu. Ja v novučkej uniforme. Všetci na mňa hľadeli s obdivom, muži zdvorilo dvíhali klobúky, dámy sa usmievali, dievčatá mohli na mne oči nechať. Bol som rád, že som jej urobil radosť. Bola to správna, vzorná nemecká matka. Keby nie slabocha otca, určite by som mal mnoho súrodencov.

Profesor

Keď mu zomrela žena, bol nešťastný. Nie kvôli sebe, ale kvôli nej. Veď nemala ani 50 rokov, mohla si ešte požiť. A plniť svoje poslanie, teda starať sa o neho. Pri raňajkách

pozorne sledovala, či všetko zjedol a vypil, aby nebudaj nezahynul dopoludnia od hladu a smädu. Skontrolovala ako je ustrojený, aby – ako hovorievala – nerobil rodine hanbu medzi ľuďmi. Rovnako starostlivá bola, čo sa týka obeda, a po ňom strážila jeho krátky odpoľudňajší spánok. Večer sa konali návštevy známych, koncerty a divadelné predstavenia. Pre neho stratený čas. Profesor sa nudil a nudil ostatných. Keď je však človek ženatý, musí nemálo obetovať pre pokoj rodinného krbu. Po ceste domov počúval ženu, ako komentuje a kritizuje výroky prítomných, dámske klobúky a podobné taľafatky, chrľí novinky z mesta. Mlčal a myslel na svoje záležitosti.

Na život vo svojej novej jednočlennej domácnosti si však zvykol prekvapujúco rýchlo. Ba nielen zvykol, užíval si nečakanú slobodu. Keď mal ráno chuť, najedol sa, keď nie, zostali raňajky nedotknuté. Starala sa o neho pani Stelmachová. Teda o to, aby mal jedlo, byt uprataný, bielizeň vypratú a v zime, aby sa kúrilo. Rovnaké služby, aké dostával prostredníctvom ženy, ale s jednou veľkou prednosťou: Stelmachová nemala právo do niečoho hovoriť, kritizovať, vyslovovať svoj názor na zle uviazaného motýlika alebo na jeho mlčanie v spoločnosti.

Stredoškolským profesorom bol už takmer 30 rokov. Ako dieťa nebol veľmi komunikatívny, vlastne nemal kamarátov. Najlepším priateľom mu bola kniha a naraz ich mal rozčítaných aj viac. Zaujímala ho predovšetkým história, ale otec architekt sa rozhodne postavil proti. Nešikovný a nepraktický si až až, povedal synovi. Vyštuduješ históriu a zahrabeš sa niekde v zaprášenom archíve. Sotva si zarobiš na suchý chlieb. To nepripustím.

Potomok bojovný nebol a tobôž už nie voči vlastnému otcovi, a tak prisvedčil, dobre, pôjde na techniku. Lenže otcovo pranie, aby sa z neho stal konštruktér, nesplnil. Po štúdiu si našiel miesto na obchodnej škole, kde vyučoval predovšetkým matematiku a účtovníctvo, ale keď to bolo potrebné, dokázal zaskočiť aj v iných predmetoch, napríklad v tovaroznaectve alebo v nemeckom jazyku.

Národnosť mal poľskú a jeho predkovia sa v meste usadili už pred dvoma storočiami. Za viac ako 50 rokov svojho života rodisko opustil nanajvýš ak na niekoľko týždňov. Tu chodil do školy, študoval na technike, tu aj pracoval a žil. Ty náš Kant, hovorievali mu kolegovia profesori. To preto, že slávny filozof strávil svoj život tiež v rodnom meste, a to v Kráľovci. Hnevalo ho také prirovnanie. Veď s Kantom mal spoločné iba to, že obaja zostali verní svojim rodiskám. Ale kde sa on, bezvýznamný stredoškolský učiteľ, mohol porovnávať s veľikánom, ktorý ovplyvnil duchovné dejiny ľudstva.

Vykladal svojim študentom vzorce, učil ich porozumieť firemným údajom. Na rozdiel od kolegov sa nikdy nerozčuľoval nad neznalosťami žiakov, ich nezaujmom alebo údajnou tuposťou. Štúdium vždy pokladal za príležitosť a možnosť. Kto nechce, nech sa neučí. Ostatne, čo zo školských vedomostí uplatníš v živote? Na čo boli jemu hory výkresov, ktoré narysoval na polytechnike?

Profesorov záujem bol namierený úplne inam ako na školu. Histórie sa nikdy nevzdal, bola jeho koníčkom a vlastne jediným skutočným povoláním. Venoval sa dejinám svojho mesta a v kruhu známych si niekedy dovolil poznamenať, že do niektorých dávnych udalostí už trochu vnikol. Ale, preboha, tak ďaleko jeho znalosti a sebavedomie nesiahajú, aby sa odvážil k publikovaniu v niektorom renomovanom historickom časopise. Nie, nech ho nepresviedčajú o opaku, on sám najlepšie vie, aké medzery má. Učenci z miestnej univerzity by sa mu vysmiali: Amatér, nemá čo pchať nos do našich záležitostí.

Najpozoruhodnejšie stavby v meste boli už zdokumentované a popísané. Profesor však pokladal za hodné výskumu všetky budovy v historickom jadre. Ak sa nevynímali konštrukciou, slohom alebo majiteľmi, tak určite tým, že vôbec boli v jeho meste. A to je najlepší dôkaz ich výnimočnosti. Domy boli pre neho živé bytosti. Narodili sa tu, s väčšími alebo menšími zmenami aj zostali, dávali mestu tvár. Ľudia prichádzali na svet a zomierali, ale stavby pretrvávali. Každý dom má svoju históriu, niekto ho postavil, iný za tú stavbu zaplatil. V priebehu storočí sa striedali majitelia i bývajúci, uskutočnili sa početné prestavby. Obrovské množstvo otázok začínajúcich zámenom prečo? Prečo má daná ulica a námestie taký a nie iný pôdorys? Prečo práve na tomto mieste postavili daný dom? Prečo má takúto a nie inú konštrukciu? Prečo, prečo, prečo? Samozrejme, že bolo potrebné odpovedať aj na početné ďalšie otázky, ktoré sa začínali zámenami ako, kedy, kto.

Takmer všetok svoj voľný čas trávil profesor v mestskom archíve a v pozemkovom úrade, kde hľadal v starých listinách, dokumentoch a mapách. Ukázalo sa, že štúdium techniky mu predsa len k niečomu bolo. Vyznal sa v jednotlivých slohoch, dokázal zaradiť budovy a ich prestavby do časového rámca, vedel, čo majú za strechy, z akých materiálov sú zhotovené.

Zaujímavá je nielen stavba, ale aj história jej vlastníkov. Odkiaľ do nášho mesta prišiel majiteľ domu číslo 118, prečo sa rozhodol, že si vybuduje vlastný príbytok? Ako sa mu v dome bývalo? S kým žil v domácnosti, koľko detí mal a aké boli osudy rodiny? Prečo objekt predal a komu?

Profesor však nesedel len v papieroch. Na pravidelných prechádzkach mestom sa stretával so svojimi domami. Prihováral sa im a ony mu odpovedali. A potom vraj, že steny nevedia hovoriť. Opak je pravdou. S ním sa rozpráva každá budova. Údajmi o sebe a o svojich obyvateľoch. Áno, túto vežičku pristavili v roku 1547, na mieste najkrajšieho paláca v Dolnej ulici stál takmer dve storočia ošarpaný hostinec a ty milý pán Zawadzki sa príliš nevyťahuj svojím elegantným príbytkom, lebo práve v ňom kedysi sídlil mestský kat. Pred týmto domom sa roku 1711 stala strašná vražda. A práve tu, kde je teraz voľné priestranstvo, sídlila súdna stolica. Škoda, že budova ľahla popolom, bola to krásna stavba.

Aké vzrušujúce je rozprávanie múrov. Kým ešte jeho žena žila, darmo jej profesor vysvetľoval, že on nepotrebuje čítať romány a pozerat' sa na hry v mestskom divadle. V študovniach a na prechádzkach zažíva denne tragédie i veselohry, vojny, požiare, svadby, povodne. Jeho zdanlivo samotársky a jednotvárný život je v skutočnosti plný vzrušenia, zmien, nečakaných príbehov.

O dome, ktorý preskúmal, si viedol presnú evidenciu. Teda presnú. Ku každej stavbe mal ešte nezodpovedané otázky. Keď okolo nej prechádzal, pýtala sa: Nezabudol si na mňa, pokročil si v hľadaní, podarilo sa ti zaplniť biele miesto? Niekedy radostne prikývol: Mám dôležitý objav, viem už kto pristavil prvé poschodie, mám presný nákres toho, ako si vyzerala pred požiarom v 17. storočí. Inokedy však len bezradne rozhodil rukami: Tvoje rozsiahle pivnice a tajný východ z nich sú záhadou, stále sa mi nepodarilo hodnoverne zistiť ich účel.

Učiteľ sa nezaoberal len včerajškom. Nič ho nevedelo viac rozhnevať, ako to, že majiteľ sa o dom náležite nestará, omietka padá, strecha je neopravená. Môže však on rozkázať významnému mešťanovi? To určite nie, ale v nedeľu odpoľudnia si v svojom zaplnenom programe našiel hodinku-dve a zašiel do kaviarne na centrálnom námestí. Pri stole sa s ním schádzali významné osobnosti. Prijali toho čudáka medzi seba. Pochádzal z významného starobylého rodu a niekedy, keď mali náladu, dovolili mu, aby rozprával. Nemôžeš sa predsa stále baviť len o dostihoch, herečkách a burze. A tak na základe výkladu amatérskeho historika tu raz zakročil pán mešťanosta, inokedy poslal pán policajný náčelník svojich ľudí, aby dohovorili majiteľovi domu.

Z času na čas páni profesora podpichli: Kedy už konečne vydáte knihu o výsledkoch svojich výskumov? Čo knihu, to budú určite zväzky. Dotyčný sa bránil, rozhadzoval rukami, vysvetľoval: Moja práca nie je dokončená, mnohé ešte musím preskúmať a na základe toho vylepšiť, opraviť.

Darmo ho prítomní páni, ktorí ho vysoko prevyšovali majetkom, titulmi a postavením presviedčali, že vedecká práca predsa nikdy nie je uzavretá, nemá konečnú platnosť. Na starého vedátora nadväzujú mladí, ďalej rozvíjajú jeho dielo. To, viem, odvrával profesor, ale ja musím dokončiť, čo som si predsavzal.

V skutočnosti bol sebec. Netúžil po pýche, ktorú pociťujú autori, keď uvidia svoje meno na väzbe knihy. Život bez listín, ktoré zhromaždil, si nevedel predstaviť. On, aby ich odovzdal vydavateľovi, zveril ich nerozvážne do cudzích rúk? Dávno spravil, čo bolo potrebné. V poslednej vôli daroval dokumenty miestnej univerzite. Jeho práca nevyjde navnivoč. Páni profesori už budú vedieť, čo s ňou.

Dal sa presvedčiť aspoň k tomu, aby informácie o histórii stavieb uverejňoval v miestnom týždenníku. Prvý článok o jedinom dome mal taký rozsah, žeby zaplnil celé noviny. Odmietol ho však skrátiť, a tak ho horko ťažko presvedčili, aby úpravu zveril redakcii. Pravda s tým, vyhradil si, že jeho meno nebude spomenuté. To by som sa hanbou prepadol, dodal.

Okrem toho prednášal na vlastivedných prechádzkach po meste. Pre túto činnosť ho získali úskokom. Kolega dejepisár profesora pozval, aby sa pridal ku krúžku, ktorý sa vždy v nedeľu dopoludnia vyberá k významným pamiatkam. Neochotne súhlasil. Témou v ten deň bola jedna z bývalých vstupných brán. Dejepisár sa nevinne opýtal: A čo ten dom pri bráne? Prednášajúci bol v pomykove, o objekte vedel len málo, na takú otázku nebol pripravený. Kolega nato: Ale tuhľa, pán profesor, určite informácie má.

Označený sa vyhováral. Prednáša prosím matematiku v škole, ale nie históriu na verejnosti. Určite o dome viete viac ako my ostatní dohromady, posmeľuje ho dejepisár. A tak sa profesor pustil do výkladu. Museli ho zastaviť, nedeľný obed volá. Súhlasil s tým, že príde aj o týždeň, dopovie, čo začal.

Napodiv, vlastivedný krúžok sa odvtedy rozšíril, objavili sa v ňom páni vedátori z univerzity. Nehovorili, len mlčky počúvali. Kolega, pogrataloval raz amatérovi vedúci katedry histórie, brilantné, skutočne dôkladné informácie a presvedčivé závery.

Policajt

Začala vojna. Netrzeplivo som čakal, kedy ma povolajú do armády, ale čo sa týka mojej osoby, nič sa nemenilo. Až takmer o dva roky, v lete 1941, keď už naše jednotky bojovali proti boľševikom, mi veliteľ oznámil: Potrebujeme ťa na inom mieste. Si premiestnený do Generálneho gubernátu, do mesta, v ktorom si sa narodil. Poznáš miestne

pomery, v tvojom životopise stojí, že hovoríš aj niektorými tamojšími jazykmi. Zrazil som podpätky a vydal sa na cestu.

Prvé pocity? Čo iné môžete cítiť ako dojatie, keď vidíte staré známe ulice, miesta, kde ste vyrastali, rodičovský dom? Keď spomínate, kde ste sa hrali, kam chodili do školy. Tamto mi mama ako malému kupovala zmrzlinu. Ešte dnes mám na jazyku chuť pravej malinovej alebo sladkú čokoládovú. A počujem napomínanie: Pomaly, pomaly, nikto ti zmrzlinu nezje, zase ťa bude bolieť hrdlo.

Za domom, kde sme bývali bola veľká lúka. Tam za stromami sa skrývala naša banda lupičov a pozorovala policajtov, ktorí sa k nám blížili, aby nás premohli a zajali. Zábavné: ja policajt som bol vtedy lupič.

Rýchlo sa však spamätám: len nijaká sentimentalita. Musím byť tvrdý a rozhodný, vyžadovať od miestneho obyvateľstva, aby okamžite a presne plnilo nariadenia nemeckej správy. Som v priestore, ktorý si donedávna nespravodlivo privlastňovalo Poľsko, a potom ho obsadili Rusi. Teraz sme tu pánmi my Nemci a pri tom aj zostane.

Mnohé fakty, ktoré nám nadriadení po našom príchode do mesta povedali, som samozrejme vedel, niektoré aj oveľa podrobnejšie. Napríklad tie o bohatej histórii môjho rodiska. Že v priebehu storočí sme boli súčasťou rôznorodých kráľovstiev a republík, že tu žijú príslušníci početných národov. Ale teraz som tieto skutočnosti videl v inom, správnom svetle. Detský pohľad sa stal minulosťou. Prínosom pre mesto sme predsa boli iba my, Nemci. Tak ako pre celý región príchody nemeckých kolonistov. Za nedávnej poľskej nadvlády žili naši pod útlakom a potom, čo územie dočasne zabrali Sovieti, sa tisíce Nemcov vystaňovali do ríše. V mojom starodávnom rodisku sa rozťahovali židia, ktorých bolo čoraz viac a ovládli predovšetkým hospodársky život. Tomu je však koniec. Našou úlohou je nielen navrátiť tomuto mestu nemecký ráz, ale vyčistiť celý región od podvratných živlov, vytvoriť z neho náš životný priestor. V prvom rade sa preto musíme zbaviť predovšetkým židov. Taký bol môj druhý, tentoraz správny názor.

Bolo jasné, že ukážka našej sily je viac ako potrebná. Potom, čo sme z mesta vyhnali Rusov, sa miestni nacionalisti domnievali, že oni zaujmú ich postavenie. Smiešne. Že zlikvidovali nejakých židov je určite chvályhodné, ale už vôbec nie to, že sa tak udialo bez priameho nemeckého rozkazu. Nepripustíme tu svojvôľu a anarchiu a už vôbec nie nejakú formu vlády cudzích živlov.

Profesor

Za Sovietov bolo nedobre. Krátko po porážke Poľska Nemeckom v septembri 1939 obsadila mesto Červená armáda. Stalo sa tak na základe dohody Hitlera so Stalinom. Tunajší poľskí vojaci sa vzdali, ale Rusi ich v rozpore s podmienkami kapitulácie nepustili smerom do Rumunska. Uväznili ich a vyviezli do hĺbky ZSSR. Miestnych policajtov dokonca postrieľali. Nastali represie, deportácie na Sibír. Čo sa s vyvezenými stalo, kto z nich sa raz vráti domov? Okupanti sa zamieravali predovšetkým na významných politických a spoločenských činiteľov a predstaviteľov cirkvi. Rusi začali mesto podriaďovať sovietskym poriadkom.

Nemci a Sovieti si teda rozdelili Poľsko. Rusi mesto začlenili do tzv. Západnej Ukrajiny, ktorú však zakrátko pripojili do Ukrajinskej SSR. Profesor si zúfalo šeptal: opäť trpíme. Zďaleka nie prvý raz a zrejme ani nie naposledy. Nemci sa bratajú s Rusmi, ale ako dlho môže také priateľstvo vydržať? Ved' oheň sa neznesie s vodou.

Mal pravdu. Ani nie o dva roky Hitler napadol ZSSR.

Za sovietskej okupácie profesorova škola fungovala ďalej. Pravda, z predmetov vypadlo náboženstvo a postupne sa objavilo aj niekoľko nových, prosovietsky zameraných učiteľov. Potom Rusi zmenili svoju taktiku. Územie, ktoré získali, vydávali za „oslobodené“, snažili sa Poliakov získať na svoju stranu. U časti ľavicových intelektuálov a mládeže sa im to aj darilo, hoci samozrejme nechýbal odpor, ilegálne hnutie proti okupantom a podzemné organizácie. Nové úrady povolili kultúrny a umelecký život, ale s tým, že sa má formovať podľa sovietskeho vzoru. Čo profesor videl veľmi nerád, bol rast antisemitských nálad medzi Ukrajincami a Poliakmi. Mnohí z nich obviňovali židov, že podporujú okupantov a že tí ich uprednostňujú.

Nikdy však nie je tak zle, aby nemohlo byť ešte horšie. V roku 1941, keď pre zmenu zase Nemci obsadili mesto, zavreli v ňom všetky stredné školy s poľským vyučovacím jazykom. Že čo profesor robil? Učil súkromne. Nemci sa na rozdiel od Sovietov nesnažili Poliakov si nakloniť či ich prevychovať. Územie, ktoré obsadili, pokladali za dobyté, za svoju korisť.

Ešte predtým sa však stal strašný zločin. Rusi tesne predtým ako opustili mesto vyvraždili vo svojich väzeniach ľudí, ktorých tam držali. Potom nastalo bezvládie, čo sa pokúsili využiť ukrajinskí nacionalisti na ovládnutie mesta. To samozrejme Nemci, ktorí krátko nato vnikli do ulíc, nemohli pripustiť. Miestna milícia bola rozpustená. Na odstraňovanie mŕtvov z väzení nahnali židov, ktorých pritom hrozným spôsobom zmasakrovali.

Profesor pribehol domov, plakal, zaviera oči, zapchával si uši. To nie je možné, to nie je jeho mesto, jeho spoluobčania. Šírili sa správy o zločinoch, ktoré sa udiali. A to bol len začiatok protižidovských pogromov. Mesto sa stalo súčasťou Distriktu Galizien, ktorý patril do Generálneho gubernátu. Zverstvá proti židom pokračovali. Ľudia hovorili, že páchatelmi sú predovšetkým ukrajinskí nacionalisti a miestni lumpenproletári. Bolo však jasné, že bez súhlasu nemeckých orgánov by sa také akcie nemohli uskutočňovať. Na uliciach sa v pravom zmysle slova konali poľovačky na židov, celé rodiny vyhánali z bytov. Vo väzeniach a na uliciach ich bili a vraždili. Nahé a ponižované ženy, ľudia vláčení za ruky a nohy, údery palicami, smrť bolo pre tých úbožiacov často vyslobodením.

Profesor ľutoval židov, ale ako im mohol on, starý človek, pomôcť? Prečo musia byť jeho domy svedkami takých strašných zločinov? Divil sa, že múry sa nezafarbili do červena, že neprelievajú slzy nad utrpením svojich majiteľov. Mýlia sa však tí, čo sa domnievajú, že domy nedokážu rozprávať. Nič to, že nateraz musia mlčať. Vytiahol listiny a zaznamenával si do nich posledné udalosti, ktoré sa čiernymi literami zapisovali do histórie mesta.

Až po niekoľkých dňoch sa znovu odvážil do ulíc. Nehľadel na ľudí, nevšimol si pozdravy. Kto z protiúdúch je nevinný a kto vrah? Po dlhom čase sa nedíval ani na svoje domy. Hanbil sa pred nimi. Nezaslúžime si vás, bedákal. Vy také krásne, ušľachtilé a na druhej strane moji nehodní spoluobčania. Znovu plakal.

Potom sa však trochu vzbopil. Nie všetci sú zlí. Jeho mesto už neraz dokázalo, že má obrovské schopnosti regenerácie. Prekoná aj toto obdobie, musia prísť lepšie časy.

Ako-tak šiel, takmer sa zrazil s človekom, ktorý sa potácal oproti nemu. Na rozdiel od profesora, nemal oči upreté do zeme, ale díval sa nikam, nikoho a nič nevidel. Hľadel do neznáma, jedno sklo v okuliároch chýbalo, druhé bolo popraskané. Vlasy neupravené, šaty pokrkvané, na niektorých miestach roztrhané. A predsa mu ten tulák pripadal známy, ktože to len je?

Predsa dejepisár, spomenul si. Ten, čo ho dostal do vlastivedného krúžku. Pán profesor, čo vy tu, ako to vyzeráte? skríkol nezmyselne. Rýchlo sa však spamätal: veď kolega je žid, a teda obeť, človek, život ktorého je vo veľkom nebezpečenstve.

Neviete, čo sa deje, rozčúlene zašeptal dejepisárovi, rýchlo sa schovajte. Ale ten ako by ho nepočul, díval sa na niečo, čo videl len on. Šok, pomyslel si profesor, strata pudu sebazáchovy. Tomu je zrejme všetko jedno, ocitol sa mimo tohto sveta, dúfajme, že len dočasne. Zatriasol kolegom, zdrapil ho za plece, otočil tvárou k sebe, skríkol na neho zo

všetkých síl. Nešťastník nezareagoval, len spod popraskaných perí si tíško šeptal: Koniec civilizácie, čas Vandalov a Džingischána.

Rýchlo, rýchlo, povedal profesor židovi, poďte ku mne, ja vás schovám, kým prejde to besnenie. Bábka neprotestovala, vlastne nereagovala, ale dôležité bolo, že sa poslušne nechala viesť. Tak začalo profesorovo nešťastie.

Usadil host'a u seba v pracovni, kde vyučoval svojich žiakov, vliat do neho poriadnu dávku koňaku. Chudák sebou zatriasol, akoby sa práve prebudil, od prekvapenia vypúľil oči, kde sa to ocitol. V nasledujúcom okamihu sa mu vrátila pamäť, hlavu si skryl v dlaniach a usedavo sa rozplakal. Bol to plač dlhý a zúfalý, zdalo sa, že nešťastník nikdy neprestane. Hostiteľ bol nešťastný tiež, nevedel zachádzať ani s plačúcim dieťaťom, nieto ešte s dospelým. Naostatok položil židovi ruku na plece a opakoval: No, no, no.

Host' sa predsa len utíšil a začal prerývane dýchať, akoby mu plač vzal všetok vzduch z pľúc. Hlavu si položil na stôl a profesor o chvíľu s prekvapením zistil, že ten druhý – zaspal. Zostal pri ňom sedieť a hanbil sa. Za seba, svoje mesto, za jeho obyvateľov. Vojna, zabíjanie, vraždy, davové šialenstvo, to je dnešný svet. Ako mohol byť taký naivný a domnievať sa, že ľudia sa poučili, že už nepripustia ďalšie vojny? Že žije v časoch mieru a vzájomnej úcty, v dobe vedy a kultúry. Aké vzdialené a neskutočné boli zrazu jeho prechádzky po meste, prednášky, posedenia v kaviarni. Nepodložený optimizmus. Veď po blahobyte vždy nastupuje bieda, po mieri vojna a naopak. Boh to všetko vidí, skúma, či sa ľudia zmenili, či sa polepšili. Horkýže. Tak to bude dovtedy, až najvyšší raz stratí trpezlivosť, definitívne sa rozhnevá a zmetie z povrchu zemskeho nehodných tvorov, ktorí sa pokladajú za najvyspelejších na planéte. Čo sa stane s jeho záznamami?

Hodiny sedeli obaja profesori vedľa seba. Jeden spal a druhý bdel. Hostiteľ momentálne závidel tomu spiacemu. Utiekol z reality do snov a nech sa mu zdajú i nepekné, určite nie sú horšie než udalosti, ktoré zažíval. V opačnom prípade by sebou hádzal, možno aj vzdychal alebo vykrikoval, ale chudák spal napodiv pokojne, zrejme sa mu dočasne podarilo prejsť do lepšieho sveta.

Bdejúci márne zavierať oči, neúčinkovala ani jedna z jeho uspávaniek, na ktorú si spomenul. Pritom na prípravu spánku bol odborník, vyvinul si metódu, ktorá ho takmer nikdy nesklamala. Teda metódu. Skôr šlo o slabosť, o ktorej okrem neho nikto nevedel a ku ktorej by sa ani za svet nepriznal.

Zbieral totiž nielen údaje o domoch svojho mesta, ale aj príbehy, ktoré sa k nim viazali. Často to boli príhody plné nadprirodzených bytostí a veľmi nepravdepodobné